

De klassemaatschappij in de kerk van Loppersum in 1832

IN DE NEGENTIENDE EEUW WERD IN VERSCHILLENDE KERKEN DE OPSTELLING VAN DE BANKEN VERANDERD. DIT LEIDDE MEER DAN EENS TOT PROBLEMEN ALS MENSEN WILDEN VASTHOUDEN AAN VERWORVEN RECHTEN. IN LOPPERSUM BEDACHT MEN IN 1832 EEN WAARDESISTEEM MET INDELING NAAR KLASSE. HET VERSLAG VAN DE FEESTELIJKE INGEBRUIKNAME IS EEN BOEIEND TIJDSBEELD.

De herinrichting van de kerk in Loppersum

Tot 1832 stond de preekstoel aan de zuidzijde van het schip bij het begin van de viering. Hij was omgeven door een vierkant doophek. In het schip stonden twee rijen banken, in de viering drie, zoals te zien is op een oud schilderij. In 1832 werd de preekstoel verplaatst naar de grens van koor en schip. Hij kwam in het midden voor het koor te staan. De toegang tot het koor werd aan weerszijden van de kansel afgesloten door een laag hek met balusterrand. Vóór de kansel kwam een half rond doophek te staan; de twee rijen banken in het schip werden verlengd naar het oosten, terwijl in de viering vier bankenblokken geplaatst werden in een half cirkelvormige opstelling. Een reden wordt in de notulenboeken niet opgegeven, maar zal mogelijk gelegen zijn in het feit dat de predikant op deze wijze alle gemeenteleden voor zich had. De notulist spreekt wel met trots over de 'sircelvormige en frontsgewijze in deze Provincie niet aanwezige inrigting'. In 1843 werd het koor door een gordijn afgesloten, dat in 1892 werd vervangen door een glaswand. Een dergelijke wand kwam ook voor de zijkapellen. Op deze wijze bespaarde men aanzienlijk op de verwarmingskosten.

1 (boven) 'De kerk voor vertimmering van 1832'. De preekstoel staat met een doophek tegen de zuidmuur. Het koor is open. Tussen de preekstoel en het koor staan drie rijen banken, waarvan de middelste wordt afgesloten door een herenbank (tekening zonder signatuur).

2 (onder) Het interieur naar het oosten met de preekstoel voor het koor, waar hij stond van 1832 tot 1953. De glaswand werd geplaatst in 1892 (schilderij van J. Lommert).

SOGK

007055

3 Het interieur naar het westen met twee lange rijen banken, in de opstelling van 1832 tot 1953 (schilderij van J. Lommert).

4 Het interieur naar het oosten met de preekstoel tegen de zuidmuur en een open koor. Situatie sinds 1953.

(73

Deze veranderingen werden bij de restauratie van 1953 tot 1959 voor een deel teruggedraaid. De preekstoel werd toen weer op zijn oude plaats tegen de zuidmuur van het schip geplaatst, waar hij nog staat. Er kwam echter geen doophek omheen. Het koor werd weer geopend. De opstelling van de banken in de viering werd fors veranderd. De vier blokken in een halve cirkelvorm werden verwijderd en vervangen door één blok in het noorderdwarspand, dus tegenover de preekstoel.¹

Proefonderzoek en een bruidsdeur

Op 16 februari 1832 vond een vergadering plaats van kerkvoogden en notabelen waar uitvoerig werd gesproken over de nieuwe inrichtingen met name over de vraag hoe men moest om gaan met bestaande rechten op zitplaatsen. Men had een commissie ingesteld die een rapport uitbracht.² Dat begint met volgende opmerking: 'Over het uitvondig maken der zitplaatsen. Dit punt bevat voorzeker zwaarigheden. De verplaatsing van den Predikstoel van voor de eerste pilaar op de linkerhand, als men de zoogenaamde Bruidsdeur der Kerk ingaat, naar de voorgrond van het Choor, en de veranderde inrigting van de nieuwe banken, brengen in het algemeen eene geheele andere verhouding te weeg dan zoo als de tegenwoordige inrigting is. Dit alleen maakt de zaak merendeels gemakkelijk dat waar men voortaan zitplaats in banken zal nemen, de spreker goed gehoord en gezien kan worden, reeds een en andermaal in de proef bij voorraad tot dat einde genomen.'

En passant wordt hier los van de banken een interessante mededeling gedaan, namelijk dat de deur in de zuidmuur van het dwarspand bekend staat als de 'bruidsdeur'. We kennen deze benaming van de deur op dezelfde plaats in de Martinikerk. Daar staat boven de deur de trouwtekst uit Jesaja 62 vers 5 geschilderd. In nieuwe vertaling van de bijbel luidt deze: 'Zoals de bruidegom zich verheugt over zijn bruid, zo zal je God zich over jou verheugen.' Voor zover bekend is in Loppersum geen tekst gevonden.

Hoe om te gaan met de bestaande rechten op zitplaatsen

De verandering levert ook problemen op. 'Uwe commissie ziet wel dat zij in aanraking komt met een ander regt, maar zonder dat zal het uitvondig maken der zitplaatsen, niet wel tot stand kunnen worden gebracht, immers hoe gering deze aanraking ook moge wezen, het partikulier eigendom nopens de zitplaatsen zal eene, nu eens meer, dan eens minder wijziging moeten ondergaan.' De commissie schetst dan vier mogelijkheden waarbij zij ook duidelijk de problemen noemt.

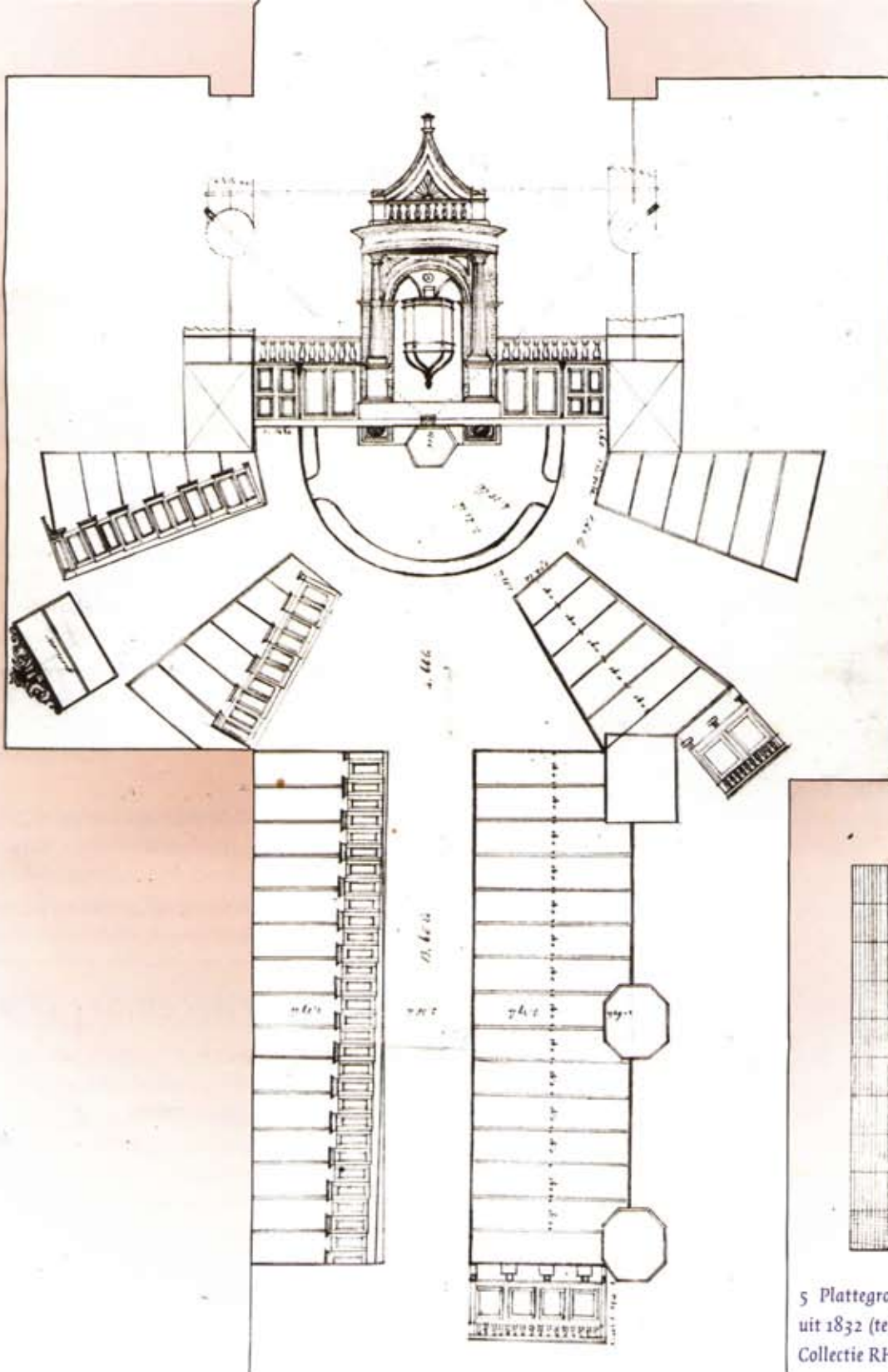
1 R. Steensma, *Opdat de ruimten meevieren. Een studie over de spanning tussen liturgie en monumentenzorg bij de herinrichting en het gebruik van monumentale hervormde kerken*, Baarn 1982, p. 89-92.
2 Dit rapport berust in: RHC Groninger Archieven. Toegang 619 Huisarchief Farmsum, inv. nr. 449.

- 1 Toewijzing van de zitplaatsen.
'Dit verwekt waarschijnlijk botzingen want men kent de smaak en de begeerte der belanghebbenden niet, hen daarover te raadplegen zal een werk zijn, waaraan met geen goed succes een einde te verkrijgen is.'
- 2 Loting wie het eerst een keuze mag maken.
Hierbij is het gevaar dat degene die een mooie plaats had, deze verliest en andersom. De commissie vindt dat dat niet juist is want 'het eigendomsregt in dezen dient niet door het lot gewijzigd te worden, de belanghebbenden hebben geene gelijke regten, de eene zijne tegenwoordige plaats, is beter dan die des anderen.'
- 3 Waardeclassificatie der bestaande zitplaatsen als norm.
Hierbij is het bezwaar dat het moeilijk zal zijn de waarde van bestaande zitplaatsen toe te passen op de nieuwe, 'en het vermoeden zal doen geboren worden, dat velen zich in hunne regten menen verkort te zien, op eene algemeene gunstige toestemming mag niet gerekend worden.'
- 4 Verdeling in groepen en verkoop bij opbod.
Het vierde en uiteindelijke voorstel van de commissie betreft een verdeling van de plaatsen in een aantal groepen en daarna verkoop bij opbod. Bij het begin van dit voorstel wijst de commissie erop dat het 'uitvondig' maken der zitplaatsen op vijf gronden moet berusten. 'Eerstelijk, op het regt hetwelk ieder belanghebbende heeft om ten vollen, of nagenoeg eene gelijke goede plaats te herkrijgen als dezelve gewoon was te bezitten en dit aan zijne eigene keus over te laten is doelmatig. Ten tweeden, dat het doen van die keus door belanghebbenden niet inloopt tegen de goede orde, welke noodzakelijk aanwezig moet zijn. Ten derden, daar velen een en dezelfde keus zouden wenschen te doen, zal door eene onderlinge opbieding in geldswaarde de keus eindelijk kunnen worden bepaald. Ten vierde, dat allen op die wijs hunne keus aan den dag mogen leggen. Ten vijfden, Aangezien wel een aantal, maar niet alle de zitplaatsen van eene gelijke waarde mogen worden geacht, zal het nodig zijn om de plaatsen in eenige klassen te stellen en aan ieder klasse, eene betrekkelijke waarde te hechten, alsdan wordt de een niet ten koste van den anderen bevoorregt.'

Uitwerking in achttien nadere artikelen

Het laatste voorstel van de commissie wordt aangenomen, maar daar men in deze gevoelige zaak geen fouten wil maken wordt het besluit vastgelegd in liefst achttien artikelen.

- 1 De eigen zitplaatsen worden in negen klassen verdeeld, elk met een bedrag aan waarde. De duurste zitplaats is die van J.P. Tichelaar, de voorzitter van de commissie.
- 2 Er zal een lijst gemaakt worden met de namen van de particuliere eigenaren der zitplaatsen met de klasse waartoe ze behoren. De lijst zal veertien dagen ter in-

5 Plattegrond van de nieuwe inrichting uit 1832 (tekening in Huisarchief Farmsum). Collectie RHC Groninger Archieven.

zage liggen en kerkvoogden en notabelen zullen zitting houden om klachten over de lijst te vernemen en daarna naar bevind van zaken te besluiten.

- 3 De classificatie der oude zitplaatsen zal worden toegepast op de nieuwe.
- 4 De kerkvoogden moeten eerst een bank bestemmen voor de predikant en zijn gezin alsook voor dat van de voorzanger en twee andere banken afzonderen (waarschijnlijk voor de kerkenraad, RS). Daarna zullen 160 zitplaatsen bij opbod verkocht worden tussen de bestaande eigenaars van zitplaatsen. De overige banken en zitplaatsen blijven het eigendom van de kerk. Verder

zal het gestoelte van het huis Farmsum, ofwel de herenbank, een plaats krijgen, 'waar zulks het meest gepast zal worden bevonden, en de goedkeuring der eigenaars kan wegdragen'.

- 5 Als eigen banken worden bestemd de banken der vier cirkelvormige segmenten rond het doophek alsmede de eerste banken in het schip. Dit betekent dat de banken die dichtbij de preekstoel staan als de belangrijkste beschouwd worden. Voor de veiling worden 160 zitplaatsen bestemd die genummerd worden. Het wordt aan de kopers overgelaten of zij hun plaatsen voor mannen of vrouwen bestemmen.

- 6 Er kan geboden worden op afzonderlijke plaatsen en op banken als geheel.
- 7 Niemand mag meer plaatsen verwerven dan hij bezat in de oude situatie. Wie een hele bank aankoopt en daarvoor een of twee plaatsen meer verwerft, krijgt daarvoor toestemming.
- 8 Men mag alleen bieden binnen dezelfde klasse van het oude systeem. De bidders uit de eerste klasse mogen het eerst nieuwe zitplaatsen kiezen, daarna die uit de tweede klasse etc.
- 9 Wie door de aankoop van een hele bank een plaats extra krijgt moet daarvoor de halve prijs betalen en bij een tweede plaats een vierde van de prijs.
- 10 Wie geen plaats koopt op de dag van de veiling moet tevreden zijn met de plaats die de commissie zal aanwijzen.
- 11 De commissie moet alles nauwkeurig administreren en iedere koper moet tekenen in het register der banken.
- 12 De commissie moet zo spoedig mogelijk na de veiling de bedragen innen met afgifte van de eigendomsbewijzen.
- 13 Indien een zitplaats overgaat naar een andere eigenaar moet dat binnen jaar in het register veranderd worden.
- 14 De eigenaars van zitplaatsen mogen daaraan geen veranderingen of vertimmeringen aanbrengen. Reparaties behoeven de goedkeuring der kerkvoogden.
- 15 tot 18 hebben betrekking op de betaling van een jaarlijkse contributie van 25 cent per zitplaats.

Feest met godsdienstige en vaderlandse liederen

Op 5 april werd het plan van de preekstoel afgekondigd en van 12 tot 25 april lag de lijst met classificatie van de bestaande plaatsen ter inzage. Toen gebleken was dat niemand bezwaar aantekende, werd op 30 april besloten tot uitvoering van het werk over te gaan. Hierbij werd nog bepaald dat zonodig grafzerken verplaatst mochten worden naar de zuiderzijbeuk. De werkzaamheden werden daarna spoedig begonnen en in de loop van het jaar voltooid. Op 9 december werd de nieuwe inrichting 'van ons schoon en kunstig kerkgebouw' met een plechtige kerkdienst weer in gebruik genomen. In het jaarboek Boekzaal verscheen hiervan een verslag dat als een fraai tijdsdocument hierbij in zijn geheel is opgenomen. 's Avonds hield men een biduur, omdat de biddag op 2 december niet had kunnen plaatsvinden. Het betreft hier de landelijke biddag inzake de strijd tegen de opstandige Belgen. De dag werd beëindigd met een feest in de consistoriekamer der kerk met 'genietingen des levens' (lees: een hapje en een drankje) en het zingen van godsdienstige en vaderlandse liederen.

De foto's bij dit artikel werden gemaakt door Regn. Steensma, tenzij anders vermeld.

Dr. Regnerus Steensma (r.steensma@kpnplanet.nl) maakt studie van historische kerken.

Loppersum: de feestelijke ingebruikname op 9 december 1832

Uit: *Boekzaal der geleerde wereld en tijdschrift voor de protestantische kerken in het Koninkrijk der Nederlanden*, 1832, p. 849-850.

LOPPERSUM, den 9den December 1832. De sedert jaren verlangde verbetering van het inwendige van ons schoon en kunstig Kerkgebouw, is eindelijk in dezen zomer ondernomen en gelukkig afgevoerd. Na eenige maanden van het voorrecht der openbare Godsdienstoefening aan deze plaats, verstoken te zijn geweest, mogten wij heden middag tot dat einde, ons Kerkgebouw wederom intreden en vonden hetzelve in eenen schoonen en heerlijken Tempel herschapen. Onze Leeraar, de Wel Eerw. Heer T. F. UILKENS, lid van bet Provinciaal Kerkbestuur van Groningen en Praeses van de Classis van Appingedam, maakte ons, met eene plegtige Leerrede over Ps. CXX.II:1a Ik verblijd mij in degenen enz. opmerkzaam op ons voorrecht, dat deze zoo aanzienlijke verbetering zonder vreemde hulp en bijdragen der Gemeente, door het voorzigtig beleid der Heeren Kerkvoogden, zijnde Jonkheer HORA SICCAMA, van de Harkstede, S.P. TICHELAAR, Burgemeester der Gemeente Loppersum, en F.A. HOFMAN, geadsisteerd door eene Commissie uit het Collegie van Notabelen, de Heeren T.F. UILKENS Pred. te Loppersum, M.P. WENNEGER, Notaris en H. KLEIN, onder het bouwkundig oog en de gedeeltelijke bewerking

van den, in zijn vak zoo bekwamen P. KUIPERS, aan wiens kieschen smaak en kennis in orde en voegzame rangschikking, alle lof moet worden gegeven, was tot stand gebracht; terwijl dit schoon gebouw, op nieuw aan de dienst van God en onzen Heer en Zaligmaker JEZUS CHRISTUS, werd toegewijd. Dit alles geschiedde met afwisselend Koorgezang en dat der geheele Gemeente, terwijl de Heer J.E. BEELER, Griffier bij het vrederecht van het kanton Middelstum, zich wel wilde verledigen, deze plegtigheid te vereeren met een schoon en treffend orgelmuziek, ten voordeele der armen, waarna onze Leeraar wederom 's avonds te zes uur, bij eene schoone verlichting des geheelen Kerkgebouws, een plegtig biduur hield, ter vergoeding van den op den 2den dezer uitgeschreven biddag, welke alhier niet openlijk had kunnen gevierd worden; waarbij de belangen van het dierbaar Vaderland, van onzen geliefden Koning en van onze dapperen Prinsen, nevens het geheele Nederlandsche leger, aan den Almagtigen werden opgedragen.

Dit alles is tot een genoegen van eene verbaasende schaar toehoorders, waaronder vele Predikanten waren, afgevoerd, en deze feestviering geëindigd met eene aangename zamenkomst in de Consistoriekamer der kerk, onder afwisseling van de genietingen des levens en het zingen van Godsdienstige en Vaderlandsche liederen.